

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь — магістр

на тему: **«МОВНИЙ ЧИННИК У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ»**

Виконала: студентка 6-го року навчання

Спеціальності Соціологія

Супрун Анна Артурівна

Наукова керівниця: Осипчук Анна
Дмитрівна

доцентка кафедри соціології НаУКМА

Рецензент/ка:

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК: _____

«___» _____ 2022 р.

Київ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МОВИ ЯК ІНСТРУМЕНТА У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ.....	5
1.1. Мовний чинник як складова гібридної війни	5
1.2. Мовні політики та закони використання мови	9
1.3.Огляд досліджень питання ролі української мови у російсько-українському конфлікті.....	20
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ МОВНОГО ЧИННИКА В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ	29
2.1.Особливості методологічного забезпечення дослідження мовного чинника в російсько-українській війні	29
2.2. Результати аналізу мовного питання в російсько-українській війні на прикладі публічних текстів та промов лідерів	33
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41

ВСТУП

Актуальність дослідження. Повномасштабна війна в Україні, яка почалася після нападу Росії, 24 лютого 2022 року, шокувала не тільки українське суспільство, а й всю світову спільноту. Прихована ескалація мовного чиннику в Україні, почалася значно раніше, ще в перші роки незалежності України, а її наслідками стало формування серед більшості зміну власної етнічної і громадянської ідентичності на російську. Це стало одним із впливових факторів у анексії Криму і початку гібридної війни на сході України.

Для українців, як і для будь-якої іншої нації, критично важливим є власний географічний простір, який вони завжди захищали. Територіально, Україна знаходиться між Заходом і Сходом, й має важливе геополітичне значення, що завжди спонукало до активних дій агресивних політиків з обох сторін. За всю непросту історію українці звикли захищати свою землю, навіть назву своєї країни. Українці охороняють свою землю, бережуть кожну її частину, доглядають, бо це їхній простір. Філософська концепція простору є цілісною формою буття, що виражає її суть, як взаємодію між її елементами.

У сучасному світі існує багато видів простору: мовний, інформаційний, ринковий, культурний, політичний. Одним із факторів психічного та генетичного здоров'я нації є створення цілісного інформаційного, мовного простору, а отже, цілісної мовної особистості. Мова народу є одним із визначальних чинників нації та її культури, своєрідним синтезом усього національного.

Ще на початку ХХІ століття, відомий українець, професор Гарвардського університету Ю.Шевельов зазначав, що «мовне питання перестає бути лише лінгвістичним питанням, воно виступає взаємопов'язаним лінгвістичним соціальним та культурним питанням». Актуальність цих слів важко переоцінити.

У сучасних наукових дискусіях, мовний чинник у російсько-українській війні, вважають інструментом маніпуляції Росії. Вона використовує мовний фактор як один із виправдань причини агресії, пояснюючи потребою захистити російськомовних громадян в Україні. Тому дослідження цієї теми є своєчасним і актуальним.

Об'єктом дослідження є російсько-українська війна.

Предметом дослідження є мовний чинник, як фактор ідентичності українського суспільства в російсько-українській війні.

Метою роботи є визначити значення мовного чиннику в російсько-українській війні.

Дослідницькі завдання:

- визначити мовний чинник як складову гібридної війни;
- охарактеризувати значення мовного фактору в державній владі;
- систематизувати наявні дослідження питання ролі української мови в російсько-українському конфлікті;
- визначити особливості методологічного дослідження мовного чинника в російсько-українській війні;
- проаналізувати промови різних політичних діячів щодо російсько-української війни.

Методологічна основа дослідження. Методологічною базою дослідження є аналіз промов політичних діячів в перші дні війни щодо предмету конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених досліджували окремі аспекти регулювання мовної ситуації в Україні, які висвітлюють у своїх публікаціях: Л. Волга, М. Білоус, І. Дзюба, Ю. Гнаткевич, І. Іванишин, М. Жулинський, Л. Масенко, Т. Панько, О. Потебня, Д. Кривенко, О. Ткаченко, Л. Танюк та інші. Перспективи вдосконалення мовної політики України пропонують у своїх розробках Д. Виприняк, К. Балабанов, А. Емірова, А. Граннес, В. Колісник, В. Євтух, О. Майборода, П. Надолішний, А. Погрібний, Т. Кононенко, М. Феллер, Л. Руденко, М. Юрченко Д. Шелест.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МОВИ ЯК ІНСТРУМЕНТА В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

1.1. Мовний чинник як складова гібридної війни

Для всебічного розгляду мовного чинника, як складової гібридної війни, необхідно початково розглянути термінологічний апарат дослідження, а саме відмінність понять «гібридна війна» і «війна».

На сьогодні ще не існує єдиної думки, в чому полягає схожість та відмінність між поняттями: класична, «холодна» та «гібридна» війна. Загальноприйнятим поняттям війни вважають визначення: «війна - це суспільно-політичне явище, продовження внутрішньої та зовнішньої політики держави (групи країн) насильницькими засобами. Основною формою війни та її основним змістом є озброєна боротьба. Основним засобом ведення збройної боротьби є Збройні сили держави та інші воєнізовані формування» [1].

Іншими словами, класична війна – це військове протиборство та стан взаємовідносин між державами, коли мир порушено і настав період збройної боротьби. Мета такої війни – заволодіти благами країни-противника, перемогти її та зробити керованим.

Відповідно до Гаазької конвенції 1907 року, повинно бути обов'язкове попередження війни, у формі обґрунтованих претензій чи ультиматуму. Про неї також мають бути негайно повідомлені нейтральні держави[31]. Отже, з моменту оголошення війни, держава, яка оголосила війну, та держава, якій війна була оголошена юридично, перебувають у стані війни незалежно від того, чи почалися воєнні дії безпосередньо. Акт оголошення війни надзвичайно важливий, так як він автоматично тягне за собою накладення низки прав та обов'язків на обидві сторони військового конфлікту. Крім того, з моменту оголошення війни набувають чинності норми Міжнародного гуманітарного права.

Щодо поняття «гібридної війни», то воно розглядається як явище поза історично та юридично встановленими раніше нормами та правилами ведення війни. Таку війну може вести тільки структура (політичне угруповання), що опинилася у владі і утримує її властивими їй також безчесними, «недемократичними» методами та способами. Маніпулюючи громадською думкою, організуючи систему «великої брехні» та інформаційних бійок у засобах масової інформації, у період проведення виборчих кампаній та підрахунку голосів на виборах [5].

Авторитарний, режим влади, обдурювання населення політичною демагогією насамперед своєю «незамінністю», «геніальністю» в управлінні країною, постійний «пошук ворога» та «звинувачення» керівників інших держав, критично налаштованого до влади населення своєї країни у прагненні «дестабілізувати» зовнішньополітичну та внутрішньополітичну обстановку – ось характерні риси правління країни, ініціатора та учасника «гібридної війни».

Загальна мета «гібридної війни» – не реалізація національних інтересів країни, а інтересів вузького кола «влада»: утримання влади; особисте збагачення за період перебування при владі; відсування терміну масового та офіційного пред'явлення претензій з боку населення країни за помилки та злочини за період перебування при владі. «Гібридна війна» є одним із способів маніпулювання суспільною свідомістю, своєрідне психологічне прикриття непристойних дій та особистої управлінської бездарності. Через що ведення «гібридної війни» маскується високоморальними цілями, національною чи міжнародною необхідністю, благовидними перспективами. Державою, ініціатором розв'язання «гібридної» війни офіційно, війна іншій державі не оголошується. Водночас через ЗМІ та офіційні канали може вестися найжорсткіша всебічна критика національної політики цієї країни. Як уже вказувалося, армія держави-агресора офіційно війни не веде. Хоча за фактом на території держави, яка зазнала нападу у гібридній війні, воюють представники збройних сил держави, які всіляко офіційно не визнають себе

такими. Тобто замість держави фактично війну веде не її армія, а деякі сили за дорученням: «добровольці», яким заборонено визнавати себе військовослужбовцями держави-агресора, приватні військові організації та бандформування, що мають дохід з війни. Встановлені офіційно методи та способи ведення бойових дій які характерні для ведення класичної війни, звичайно не дотримуються.

Таким чином, під терміном «гібридна війна», можна розуміти такий різновид війни, що об'єднує великий діапазон впливів, який виробляється противником із застосуванням як військових, так і іррегулярних формувань, в яких також беруть участь цивільні компоненти.

З моменту появи терміну «гібридна» війна, яку вважають війною нового типу, почали виокремлювати сучасний спосіб ведення військових дій, що представляють собою поєднання класичних методів військових операцій: партизанської війни, тероризму, інформаційної війни, біологічної війни та ін.

Науковці включають у поняття загроз гібридної війни всі засоби, що сприяють нанесенню шкоди противнику, як традиційні, класичні та нові, так і війни в інформаційному просторі, використання та розробку сценаріїв конфліктів низької інтенсивності на території противника, міжнародний тероризм, міграцію, розпалювання етнічних та релігійних конфліктів, транснаціональну злочинність, демографічні ризики, глобалізаційні виклики та ін. Ставиться завдання адаптувати в гібридній війні традиційні методи і нетрадиційні.

Мовні засоби ж у гібридній війні, займають визначальну роль, адже в даний час головним завданням засобів масової інформації є формування в аудиторії певного способу мислення, з метою встановлення контролю над суспільством з боку зацікавлених осіб, насамперед державної влади. Саме мовні засоби дозволяють спрямовувати думки людей і є захистом від внутрішніх потрясінь та стресів, які можуть призвести до фатальних для країни наслідків. Метою держави ж на цьому напрямі є вжиття заходів проти

розповсюдження деструктивної інформації, яка може призвести до дестабілізації засад, що склалися в суспільстві.

Основним знаряддя боротьби за формування думок і образів у гібридній війні дій виступає слово. П. Гай-Нижник пише, що в наприкінці ХХ ст. широкого поширення набув «метод семантичного маніпулювання», який полягає «в ретельному відборі слів, що викликають або позитивні, або негативні асоціації і таким чином впливають на сприйняття інформації (наша людина – захисник, їх – агресор)» [27].

У більш широкому значенні слово є основною одиницею мови. Мова, на думку Вільгельма фон Гумбольдта, одного з відомих лінгвістів ХХ років, це діяльність духу та відображення культури народу.

З погляду соціології інформаційна війна може бути представлена у таких напрямках:

1. Структурно-методологічна, де до вивчення піддаються загальна сукупність інформаційних впливів, структура та методологи комунікації.
2. Семантична, яка реалізується через специфічне функціонування мовних засобів. [22]

У інформаційній війні використовуються різноманітні мовні прийоми кодування своїх повідомлень. У рамках цього аспекту лінгвістичні науки дають можливість класифікувати виявлені мовні прийоми, проаналізувати можливі мовні стратегії автора, декодувати повідомлення. Основною інструментальною одиницею такої маніпуляційної кампанії слід вважати слово: його семантику, аксіологічну та культурну функцію.

Незважаючи на свій культурний та технологічний розвиток, деякі країни поки що не звикли жити у мирі. Нові конфлікти, які виникають постійно, спалахують у різних куточках земної кулі. Причиною цього, як і протягом нашої історії стає боротьба еліт за владу та ресурси. Зброя масового ураження, що становить бойовий арсенал провідних країн світу, не дає можливість вирішувати свої суперечки силою. На цьому ґрунті стали розвиватися нові методи боротьби із конкурентами.

Інформаційно-психологічна дія вже довела свою ефективність у різних конфліктах. Інформаційна війна впливає безпосередньо на розум кожного члена суспільства. Нестача об'єктивних знань про країну, технічно заповнюється психологами та журналістами образами, які дуже спотворюють реальну картину світу.

Інформаційно-психологічний вплив є частиною такого явища, як гібридна війна, головною метою якої є боротьба за владу та ресурси, а способи та методи інформаційної війни зазнають численних змін і залежать від технологічного розвитку. Основною метою ЗМІ є маніпуляція суспільною свідомістю, формуванням зумовлених образів та стереотипів, кіно та літератури, яке як і будь-яке інше джерело інформації, використовуються в пропаганді та ідеологічному впливі, для підвищення ефективності інформаційно-психологічного впливу пропагандисти часто вдаються до багатьох соціологічних і лінгвістичних прийомів, серед яких використання стилістично забарвленої лексики, евфемізації та деевфемізації, нейтралізації та емпатизації, упущення.

1.2 Мовні політики та закони використання мови

Мовний фактор є одним із найважливіших чинників, які відіграють істотну роль у формуванні державної влади. Мова визначає не тільки те, як люди думають, а й їхнє сприйняття та розуміння життя, а також їх здатність спілкуватися один з одним.

Україна має багатомовне населення. Українці завжди усвідомлювали важливість забезпечення ефективної комунікації всередині та між різними групами для забезпечення національної єдності та розвитку [12]. На думку громадян та політиків сьогодні українська мова як перша ознака українізації та національної ідеї, має виступати важливим чинником національної безпеки України. Вона повинна мати можливість консолідуватися українське

суспільство і відігравати надзвичайно важливу роль в об'єднанні етнічних українців в єдину україномовну націю.

Український мовний простір давній. Павло Гриценко в інтерв'ю говорить: “На підставі порівняльно-історичного вивчення усіх слов'янських мов дійшли висновку, що до кінця V століття нашої ери – початку VI століття можна вважати, що ще існувала певна єдність слов'янських мов, яка дивергентно розходить, бо ми знаємо про переселення, знаємо, куди і як ходили (це окрема тема, колись би варто її теж обговорити, щоб ми розуміли себе в контексті). Так-от, від того моменту починається вже власна, окрема історія. То була передісторія – слов'янська єдність, а потім починається власна історія кожної слов'янської мови, і української зокрема».[4]

Українці здавна живуть на цих землях, здавна розмовляють українською. Ці важливі факти, з одного боку, та соціальні реалії, з іншого, негативно впливають на автентичну україномовність. Виникає неабиякий дисонанс: наявність і доступність багатой історії та культури та відсутність повної реалізації свого права на мовне волевиявлення. У свою чергу, це призводить до слабкості мовної та національної самосвідомості та порушення безпеки персональної інформації.

Наразі в Україні відбувається покращення мовної теми. Ми рухаємося в правильному напрямку. Мова стає важливою для громадян. Впливовий та видатний дослідник мовної політики Володимир Кулик говорить: “Українська мова справді стала за роки незалежності сильнішою і культурно, й політично. Не лише з'явилося набагато більше культурних продуктів цією мовою, а й суспільне сприйняття цих продуктів стало набагато прихильнішим, хоч воно все ще позначене впливом імперського спадку, бо для багатьох людей україномовне залишається менш вартісним чи менш якісним, ніж російськомовне. З політичного погляду українська мова утвердилася в ролі єдиної державної, і на цю роль зазіхають нині лише маргінальні діячі» [6].

Варто привести як приклад досвід Білорусії у контексті значення мовного фактору в державній владі. Громадяни цієї країни самі обирають російську мову для навчання. Лише невелика частка з населення вірить що білоруський мова має бути в освітньому і науковому просторі. Відповідно, можливі три шляхи поділу суспільства на три групи через особливості використання мови і мовної поведінки в суспільстві:

- перша група повністю підтримує російську мову;
- друга група виступає за білоруську мову;
- третя група підтримує статус-кво (рівність обох мов).

Вітчизняна дослідниця Масенко (2010), зауважує, що схожа ситуація повинна була виникнути в Україні, але з істотною різницею. Українці мають чіткий територіальний вимір. Країна є диференційованою на україномовний Захід і російськомовний Схід і Південь з перехідною зоною в Центральній Україні. [9] Але більшість дослідників в Україні не погоджуються з такою думкою.

Цікавою є думка соціолога Дж.Олівера, який у своїй книзі “Влада, політика і суспільство: мова в дії”, застосував концепцію влади до мови та її ролі у формуванні державної влади. Мова є важливим політичним інструментом, оскільки її можна використовувати для контролю та маніпулювання думками та почуттями громадян. Її можна використовувати як для національної єдності, так і для того, щоб розділити населення країни на різні групи. Олівер стверджує, що мова є невід’ємною частиною державної влади, і її можна використовувати для маніпулювання масами. Як приклад, він наводить Радянський Союз та нацистів. Використання урядом спільної мови дозволило уряду легко контролювати населення та маніпулювати його думками [13].

Важливим питанням є те, як використання мов впливає на політичну динаміку. У своїй книзі «Мовна політика та соціальні зміни», лінгвіст Р.Бемфорд досліджує роль мови в соціальних і політичних змінах. Він

стверджує, що мова може бути інструментом для революції, або для консолідації влади.

Він наводить приклад Сполучених Штатів і Канади як двох країн, у яких використання різних мов мало значний вплив на політичну динаміку відповідних країн. У Сполучених Штатах використання англійської мови, сприяло створенню транснаціональної економічної системи та консолідації національної влади. У Канаді використання французької мови допомогло створити єдину національну ідентичність та зміцнити зв'язки між франкомовним населенням та урядом [14].

Мовна політика та її вплив на суспільство є важливими темами для обговорення. У своїй роботі «Мова, суспільство і політика», лінгвіст В.Лабов стверджує, що мовна політика має чіткий вплив на соціальну структуру та спосіб соціалізації людей. Він наводить приклад російських іммігрантів у США, яким для успішної інтеграції в американське суспільство довелося опанувати нові мовні навички. Він стверджує, що використання мови в суспільстві має значний вплив на спосіб мислення людей та на їхні соціальні стосунки.

Важливою темою для обговорення є значення мовного чинника в державній владі України. Мова є важливим інструментом для уряду, і її використання може мати значний вплив на соціальну структуру та спосіб спілкування людей. Використання владою спільної мови, дозволяє уряду легко контролювати населення та маніпулювати його думками [15].

Пунктом 1 ст. статті 9, зазначено, що «засідання Верховної Ради України, її комітетів проводяться державною мовою», «доповідачі можуть володіти іншою мовою». Відповідно до пункту 2 статті 10: "На територіях, де використовуються регіональні мови, або мови меншин... акти органів місцевого самоврядування та місцевого самоврядування приймаються державною мовою, або мовою регіону і є офіційно опубліковані цими мовами». Крім того: «На територіях, де розмовляють регіональною мовою, вона може використовуватися для роботи, ведення діловодства та

документації місцевого органу державної влади. Використання цієї регіональної мови у спілкуванні між вищими органами влади дозволено [16].

Викорінення української мови Росією, як ми вже попередньо описували, почалася майже відразу після 1654 року і триває донині, та є частиною інформаційної агресії. За період царської та радянської імперії видано 480 циркулярів, указів, постанов, розпоряджень тощо про заборону української мови та культури та повну підтримку розвитку російської мови та культури.

Ще відомий український письменник, І.Нечуй-Левицький у своїй статті в журналі «Правда» 1876 року «Українським і слов'янським народам потрібна великоруська література», зазначав: «Наші московські брати-слов'яни на цілі віки затримають духовне зростання України», як гальмують і своє зростання також. Вони принижують наш розвиток своєю літературою, чужим нам життям, чужим типом...». Автор, доходить висновку, що розвиток України у складі Росії безперспективний і українцям необхідно боротися за право національного самовизначення [31].

Власне, гуманітарна війна проти України, яку Росія веде безперервно ось уже понад 350 років, має чотири напрями (рис. 2.1).

Рис. 2.1 Напрями гуманітарної війни проти України [32]

Із рис. 2.1 бачимо, що до таких напрямів відносяться:

- 1) мовно-культурна агресія - спроба запровадити російську мову в Україні як другу державну і знищити українську мову та культуру як основу української ідентичності й державності;
- 2) широкомасштабна інформаційно-пропагандистська війна;
- 3) дії, спрямовані проти української історичної пам'яті на культивування і посилення в українців комплексу меншовартості, поширення міфів про те, що Україна ніколи не мала своєї державності і не спроможна на державотворення, що її очолювали гетьмани-зрадники і вона зазнавала лише військових поразок;
- 4) конфесійна війна, що її Росія веде проти України, використовуючи російську православну церкву, яка прищеплює ненависть до української мови та культури, засуджує українських воїнів тощо [32].

Стратегічні наслідки цієї гуманітарної агресії набагато руйнівніші, ніж військова агресія, яку Росія розпочала в 2014 році і продовжує проводити, оскільки вона може зруйнувати національну ідентичність і призвести до зникнення держави, без якої вона приречена. До здійснення російської гуманітарної агресії проти України були залучені як російські агентства, так і домашні працівники [33].

Особлива увага приділяється мовному фактору. Представники РФ заявили, що готують законопроект про спрощення процедури надання статусу рідної мови, який надає права громадянства жителям Російської Федерації та України. Зосереджений на повній підтримці вчителів російської мови, гідів російської мови та письменників, які викладають в українських навчальних закладах. Для самовизнаних українських патріотів та російськомовних митців це був сигнал, що пора переходити на українську, щоб не стати представниками гуманітарної допомоги «Братська Росія». Це стосується і журналістів, які використовують російську мову на роботі, боячись втратити читачів.

Тому, вже зараз необхідно починати розробку контрзаходів на заявлених напрямках, оскільки спроби повернути Україну в російську рецесію не припиняються.

Однак мета Кремля - не лише дискредитувати мову, а й поставити під сумнів існування українського народу та його держави. Спочатку, намагалися переконати українців, що української не існує, це просто зіпсований польський діалект російської. Кажуть, якщо немає мови, то немає української нації, українців, лише малороси. Нібито, українську націю спочатку вигадали поляки за гроші австрійців, а сьогодні її «вигадують» американці [35].

А якщо немає українців, то немає й України як держави, доводять вони. Самостійна Україна - це історичне непорозуміння, випадкова помилка. Її було зліплено зі шматків Польщі, Угорщини, Румунії та Росії за примхою більшовиків. Свої нинішні території Україна має незаконно, тому треба відновити справедливість і повернути їх на «історичну батьківщину». Отаке «виправдання» знаходять нині великоросійські шовіністи анексії Криму й окупації частини територій Донеччини й Луганщини.

Зрештою, незалежну Україну, вони бачать як перешкоду для повернення Росії на геополітичну арену як повноцінної наддержави. Імперські амбіції, лежать в основі внутрішньої та зовнішньої політики нинішнього кремлівського керівництва. Через це східні «брати» України, чинили «безпрецедентний політичний, економічний та військовий тиск» на Україну, а сьогодні Росія розгорнула безпрецедентну антиукраїнську пропагандистську кампанію. Крім того, засоби масової інформації Росії та Інтернет, відкрито використовуються як інструмент інформаційної війни проти України.

Росія, оголосила про захист російськомовного населення від загадкових «українських фашистів», головної причини анексії Криму та підтримки сепаратистів на Донбасі. Вся російська пропаганда базується на розпалюванні антиукраїнської істерії та залякуванні російськомовних українських громадян вигаданими утисками й загрозами з боку україномовних.

Після розпаду Радянського Союзу, задовго до приходу В.Путіна до влади, Росія дбала про так званий захист російськомовного населення.

Лише в незалежних країнах, що вийшли з колишніх радянських республік, почали розробляти власну мовну політику, і Кремль одразу отримав гнівні заяви про нібито порушення прав російськомовних. Таким чином, імперія, окреслює територію, яку вважає сферою своїх інтересів і впливу. Висока, здавалося б, мета - захистити мовні права колишніх співвітчизників за кордоном за власним бажанням - це насамперед, можливість відверто втручатися в суверенітет, погрожувати та диктувати політику сусідам.

Слід зазначити, що Росія обіцяє захистити не своїх громадян і навіть не етнічних росіян, а все російськомовне населення. У результаті тривалої русифікації Росія, оголосила під свій захист мільйони людей, які цього не потребують, не вимагають.

Згодом було актуалізовано концепцію «російського світу» та озвучено відому тезу про те, що російські інтереси всюди, де є російська мова.

У 2005 році у зверненні до парламенту Російської Федерації, російський президент, В.Путін, підтвердив свою давню мотивацію займати і втручатися у справи сусідніх незалежних держав: «Ми повинні визнати, що розпад Радянського Союзу є найбільшою геополітичною катастрофою століття. Для російського народу це стало справжньою драмою: десятки мільйонів наших співвітчизників і співгромадян опинилися за межами російської території» [36].

Наприкінці 2006 року, В.Путін оголосив наступний рік - Роком російської мови, сказавши: «Російський світ може і повинен об'єднати всіх тих, хто цінує російську мову та російську культуру, незалежно від того, живуть вони в Росії чи за кордоном. частіше вживайте це словосполучення - «Російський світ». У 2007 р., заснував Фонд «Русский мир», головною метою якого є збереження та поширення російської мови у світі. Активно пропагувати й накидати «російський світ» узялася Російська Православна Церква, а також її філії, зокрема УПЦ МП.

Фактично, поширення «російського світу» є звичайною русифікацією, з тією різницею, що під русифікацією слід розуміти не лише мовну, а мовно-культурно-світоглядну експансію.

Щоб «об'єднати всіх, хто цінує російську мову» в «русском мире», Росія активно використовує політичні прийоми для активного поділу громадян сусідніх країн на російських і неросійських громадян та підбурювання один одного. Зауважимо, що це метод інформаційного впливу, оскільки не можна сваритися і розділити силою, а також розпалювати конфлікт через брехню, обман та маніпуляції.

Із засобів впливу Росії на Україну, найбільш послідовним та ефективним є поділ українців на україномовних та російськомовних. Під гаслом захисту російської мови до української влади прийшли проросійські політичні сили. Тероризуючи російськомовних громадян України уявними погрозами, Росія розпалює українофобію та сепаратизм в Україні. Адже саме ці фіктивні погрози використовуються Росією як головна причина анексії Криму та підтримки сепаратистів на Донбасі [11].

З розпадом союзу, русифікація не припинилася, а набула нових форм. Росія почала завалювати своїх сусідів неякісними фільмами, піснями та книгами, розчищаючи ринок для них за допомогою російських агентів та корупційних схем. Отже, російська мова та російськомовна продукція протягом багатьох років домінували в інформаційному та культурному просторі України, особливо на телебаченні та радіо. Молоді люди, які виростили в російськомовному середовищі та споживали російські продукти, часто були такими ж жертвами русифікації, як і їхні батьки, які були зрусифіковані в Радянському Союзі. Важливо відзначити, що окрім російської, люди, які виростають на російських продуктах, також вивчають споріднені цінності та моделі поведінки.

Маніпулювати такими громадянами неважко. Загрози російській мові та культурі чи загроза «насильницької українізації» варті того, щоб кинути в інформаційний простір качку, яка одразу захищає російські цінності,

захищається від «низької» культури, звертається за допомогою до Росії. Фактично, жертви русифікації схильні розглядати будь-який значний вплив іншої культури як загрозу російській «суперкультурі». Тому в ньому легко розпалити українофобію.

Говорячи про русифікацію, важливо зазначити, що її вплив не є вибіркоким - він поширюється і на самих росіян. Тому, деякі росіяни часто не поважають культури інших країн. Російський імперіалізм, використовує русифікацію як інструмент, щоб допомогти собі відтворити себе. Насправді це нерозривно пов'язане з русифікацією. Якщо зупинити русифікацію, зрештою зникне відчуття переваги та страху в інших країнах.

Русифікація та мовні зіткнення викликані прийомами маніпуляцій, які Росія роками використовувала у незалежній Україні, щоб підтримати проросійські настрої, розпалювати українофобію та сепаратизм та змусити Україну відмовитися від своїх інтересів.

У Криму, найбільш російськомовному регіоні України, методи українізації залякування виявилися найбільш ефективними. Хоча чіткої українізації там ніколи не було, це не завадило великій частині населення Криму відчувати перед нею ірраціональний жах [5].

Наприклад, у 2009 році в Криму було лише 7 українських шкіл, і лише 7,3% кримських учнів вивчали українську мову. Водночас, за даними Центру Разумкова, 75,2% кримчан вважають, що їх примусово українізували. Підігриваючи страх українців серед місцевих жителів, Росії вдалося зберегти свій флот у Криму. Це зіграло смертельну роль в анексії Криму. Неймовірна брехня про нібито погрози російськомовним «українофашистами» в Україні також спрацювала.

Фактично за роки незалежності України русифікація не припинялася. Це особливо помітно на сході та півдні України, де з 1992 по 2010 рік частка громадян, у сім'ї яких розмовляють лише російською, зросла приблизно на 10 відсотків.

Русифікація незалежної України та загострення мовного конфлікту були б неможливими без допомоги окремих українських політиків, політичних партій та місцевих «еліт». Хтось із них відкрито чи таємно працює на Москву, когось хвилює лише їхня зацікавленість у виборах.

Статус російської мови ніколи не був пріоритетом для українців і завжди поступався місцем економічним питанням. Наприклад, у 2012 році це питання хвилювало лише 3,9% українців, займаючи 31 місце за важливістю у списку з 33 питань. Однак його виконання зазвичай збільшує голоси політиків і партій на виборах. Два президенти України, Кучма та Янукович, перемогли на виборах не в останню чергу тому, що пообіцяли покращити російську мову. Паразитуючи на мовних питаннях, регіонали та комуністи отримали підтримку. Таким чином, російська П'ята колона проникла у вищі ешелони української влади й взяла під контроль зросійщені території України.

Красномовною ілюстрацією техніки мовного поділу України є відомий плакат про три варіанти України, який Партія регіонів розповсюдила у 2004 році, щоб мобілізувати своїх виборців і спровокувати «антипомаранчеву», по суті, антиукраїнську істеріку [9].

Рис. 2.2 Плакат «Три варіанти України»

1.3. Огляд досліджень питання ролі української мови у російсько-українському конфлікті

Після розпаду Радянського Союзу, Україна мала найбільшу частку російського етнічного населення за межами Росії і є європейською національною державою із найбільшою етнічною меншиною [50]. За роки незалежності ця частка істотно зменшилась. Та національна ідентифікація є для людей в Україні часто питанням потіличним, а не раз і назавжди визначеним.

Після здобуття Україною незалежності деякі науковці припускали, можливу міжетнічну напруженість між російським та українським населенням країни [7]. Але такі припущення виявилися помилковими, а міжнаціональні стосунки та ставлення загалом залишилися дружніми. Відтоді більшість науковців втратили інтерес до міжнаціональних відносин та настроїв у країні.

Війна на сході України, яка розпочалася у 2014 році після проєвропейських протестів на Майдані. Важливо зауважити, що ще до перших подій 2013 року, Росія систематично воювала з Україною: призначала агентів свого впливу на ключові посади в Україні, руйнувала українську економіку, деформуючи війська, підпорядковувала українські комерційні та інформаційні канали, сіяла серед українців розбрат. Але особливо наполегливо Росія працювала, щоб розпалити «мовне зіткнення» в Україні, і дуже ефективно використала це [1].

Українцям вдалося змобілізуватися й зупинити ворога, метою якого було і є в той чи інший спосіб повністю підкорити Україну. Але багато наших громадян під впливом ворожої пропаганди стали на бік агресора, підтримуючи чи виправдовуючи його, що переконливо демонструє життєво важливу роль інформаційної політики у питаннях національної безпеки. На жаль, ключовий напрям російської інформаційної експансії - мова - досі не отримала відповіді з української сторони.

Для експертів вплив мови на національну безпеку вже давно є аксіомою. Проаналізуємо значні територіальні мовні та культурні відмінності в Україні, які історично послабили національну безпеку країни.

Приєднання західноукраїнських земель до СРСР виконало головне завдання Росії — розширення кордонів російсько-радянського впливу, зокрема, російської мови.

Значним фактором є те, що протягом XIX і початку XX ст. умови для суспільно-політичного та суспільно-культурного життя на західних землях були сприятливішими. У Галичині та на Буковині виходили нові газети й журнали українською мовою; були створені наукові центри. Найголовніше, що у такому середовищі сформувалася в національно-свідома еліта, яка прагнула: «задовольняти культурні і політичні потреби нації та пропагувати українську мову в усіх сферах суспільного життя» [10].

Історична трагедія Голодомору, організована тоталітарним режимом, підірвала соціальний фундамент української мови й відновило поділ України на російськомовні міста й промислові центри та україномовні села й містечка, поширені в самодержавній Російській імперії. У той період Крим і Донбас зазнали русифікації.

Щодо Донбасу, то специфіка його економічного та промислового розвитку зумовила високий рівень русифікації. Оскільки у цьому регіоні була постійна потреба в новій робочій силі (працівники), яку забезпечували за рахунок національностей з різних частин Радянського Союзу. Внаслідок таких змін, попри переважання українців на цих територіях, відбулася русифікація населення.

Але найбільший вплив у цьому процесі здійснили ідеологічно компетентні люди, які з'явилися на території українських земель УРСР. Вони прагнули втілити політику радянського керівництва щодо повної денаціоналізації українців та усунення їх з національної, мовної та геополітичної карти світу.

Таким чином, історія показує, чому в Україні різні мовознавчі середовища загрожують україномовному простору і служать основою для виникнення та існування двомовності.

Термін «двомовність» тісно пов'язаний з проблемою мовної, а отже, і національної безпеки. Незважаючи на те, що існують численні соціолінгвістичні дослідження двомовності, вчення про це явище ще знаходиться в зародковому стані.

Науковець Радевич-Винницький (1997) вважає українську двомовність диглосією. Цей термін означає одночасне існування в суспільстві двох мов або двох форм однієї мови, що використовуються в різних функціональних сферах. На відміну від двомовності, диглосія передбачає обов'язкове свідоме оцінювання носіями своєї мови за критерієм «високий-низький» (літературно-розмовний). Описуючи таку особливість двомовності в Україні, соціолінгвісти посилаються на розповсюджену українсько-російську двомовність у її стані, яка сформувалася ще за радянських часів.

В СРСР російська мова набула ознаки вищої, будучи важливою і обов'язковою. Вона асоціювалася з владою та престижем, тоді як українська мова переважно розглядалася як нижча, факультативна, маргінальна.

Особливість і парадокс української ситуації полягали в тому, що мова значно більша корінного етносу (українців) була зведена до стану меншості. Проте в радянській імперії українці на власній території були зведені до стану масової етнічної приналежності й стали більшістю, підпорядкованою домінантній меншості.

Безперечно, що державний статус української мови, затверджений статтею 10 Конституції України [16], сприяв підвищенню її престижу. Соціолінгвістичні опитування 2013-2015 років свідчать про підвищення престижу української мови, оскільки 73% респондентів вказали, що українська мова є один з символів української державності. Однак, не можна не брати до уваги, що близько 25% також не згодні з цим твердженням (9,5%) або

вибрали відповідь «так і ні» (16%). Подібні дослідження проводилися і щодо українсько-польської двомовності [9].

Таким чином, відсоток тих, хто підтримував двомовність і не готовий був використовувати одну уніфіковану мову в цей період, був ще досить високий, а проблема української державної мови залишалася актуальною. Але, після початку війни, статистичні дані вказують на те, що у додатку для вивчення мов «Duolingo» у 2022 році, вивчення української мови зросло на 577%, а в Польщі - на 2677%; українська мова перейшла з 33-ї за популярністю в додатку на 13-ту за популярністю (з лютого по березень 2022 року). Кількість користувачів, які намагаються вивчити українську мову, у Mondly зросла на 900%. [9] На мою думку, ця статистика вказує на те, що у громадян, після початку війни, відбулися значні трансформаційні зрушення у відношенні української мови.

Дослідження Міжнародного інституту соціології, який ще у лютому 2015 року, аналізував, які сегменти українського суспільства найбільш уразливі до російської пропаганди. Для кількісної оцінки цієї вразливості дослідники Інституту запровадили російський індекс ефективності пропаганди (RDP), який має відповідати ступеню погодження респондентів з їх основною тезою, а саме про те, що Майданом керують американці та націоналісти, які організувалися разом [8].

Опитування проводилося на всій території України включно з окупованими територіями Донбасу, але за винятком Криму. Результати дослідження виявилися досить цікавими (рис. 1.1).

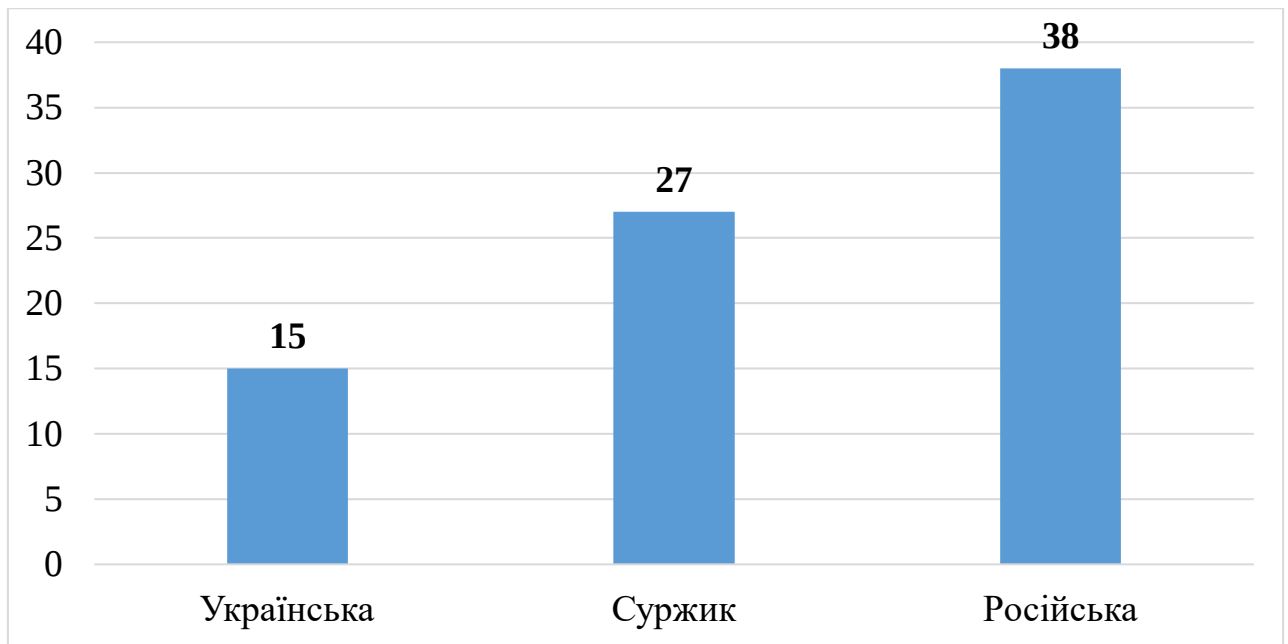

Рис. 1.1 Індекс результативності російської пропаганди залежно від мови, якою відповідав респондент [9]

Із рис. 1.1 бачимо, що якщо середній індекс РРП по Україні - 26 одиниць, то для україномовних цей індекс дорівнює лише 15 одиницям, натомість для російськомовних - 38 одиницям. Як наслідок, україномовні громадяни довіряють російській пропаганді набагато нижче середнього, а російськомовні - набагато вище середнього. Загалом російськомовні в 2,5 рази більш сприйнятливі до російської пропаганди, ніж україномовні. Можна припустити, що україномовні громадяни набагато менше довіряють російській пропаганді, ніж російськомовні, оскільки україномовні не мають підстав вважати їх «рідними».

Не менш показовими є дослідження Соціологічної групи «Рейтинг», проведені у серпні та листопаді 2014 року. Ставлення українських громадян до Незалежності України та до визнання Голодомору 1932-1933 років геноцидом принципово відрізняється залежно від мови респондента (рис. 1.2, рис. 1.3).

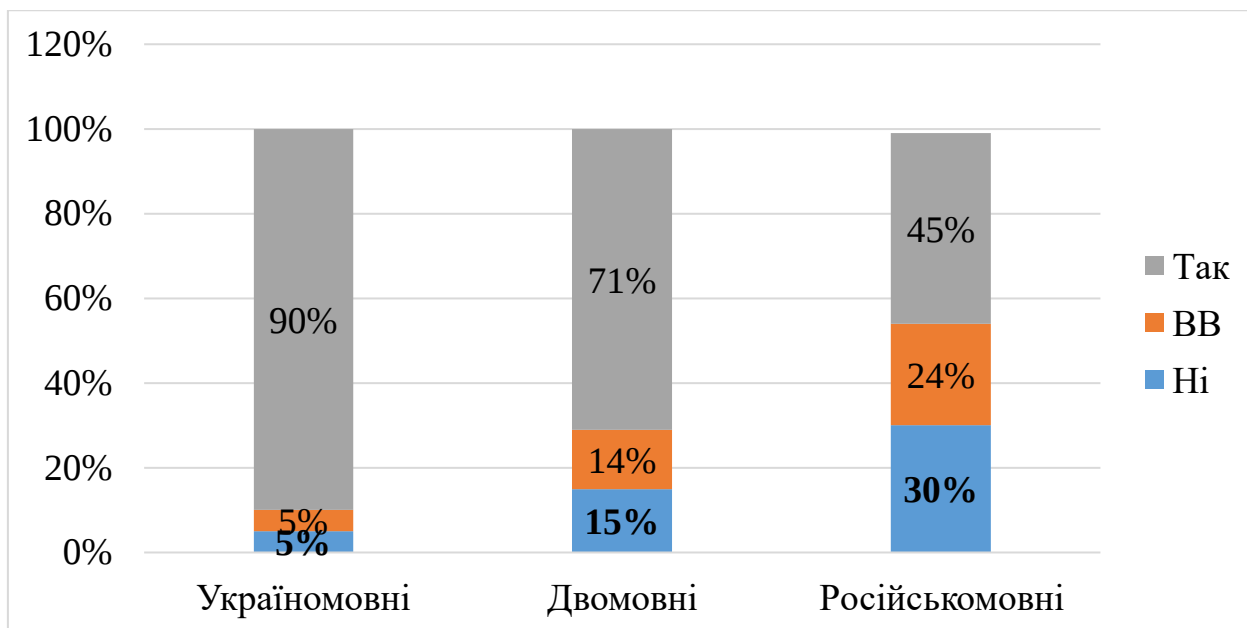

Рис. 1.2 Чи підтримали б Ви проголошення Незалежності України сьогодні? [9]

Із рис. 1.2 бачимо, що підтримка української незалежності була найвищою серед укrajіномовних груп. Водночас російськомовні громадяни - чи не єдина соціальна група, якої підтримка незалежності була значно нижче 50%. Зазначимо, що опитування проводилися в час інтенсивних бойових дій на сході України, а рівень патріотизму серед населення, схоже, був на “високому рівні” [9].

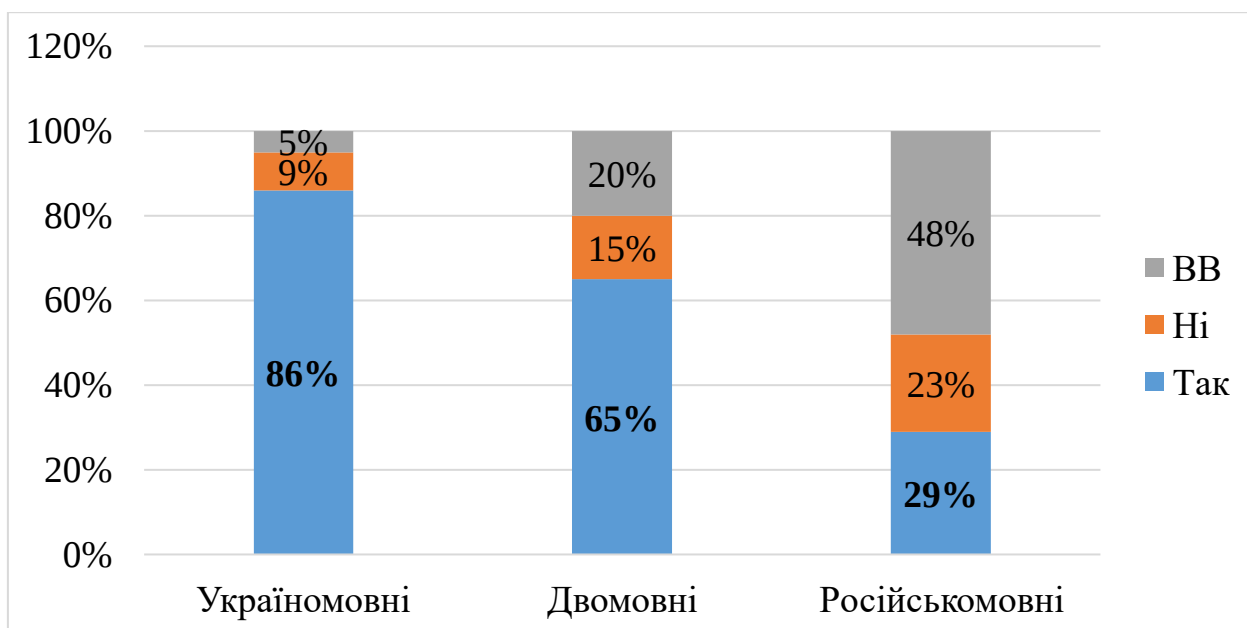

Рис. 1.3 Чи погоджуєтесь Ви з тим, що Голодомор 1932-33 років був геноцидом Українського народу? [9]

Очевидним із рис. 1.3 є те, що російськомовні громадяни були чи не єдиною соціальною групою, більше половини якої не вважали Голодомор 1932-1933 років геноцидом українського народу.

Мова та історична пам'ять є двома взаємопов'язаними компонентами ідентичності. Якщо ідентичність однієї країни неоднозначна, є ризик помилково ідентифікувати себе з іншою. Рано чи пізно це призведе до спалаху внутрішнього сепаратизму та зовнішньої агресії.

Як ми бачимо, існує чітка кореляція між мовою, якою розмовляє українське населення, та національною безпекою. Російсько-український конфлікт є довготривалою та складною проблемою, яка продовжувала спричиняти нестабільність протягом останніх кількох років. Огляд досліджень питання ролі української мови у російсько-українському конфлікті показав, що мовна політика Росії щодо України є імперською та тоталітарною. Крім того, Росія намагається тиснути на мовну ситуацію в самій Україні, протестуючи проти розширення вживання української мови та асиміляції етнічних росіян в Україні.

Особливістю сучасної гібридної війни Росії проти України є переважний інформаційний вплив на населення з метою формування сприятливої громадської думки в Росії та використання тих, кого обдурила пропаганда, для власної вигоди [2].

Ресурси та фінансування, які Росія виділила на це, свідчать про важливість інформаційного напрямку. І російський народ, і міжнародна спільнота є об'єктами російського інформаційного впливу. Але, основний інформаційний фронт був розгорнутий в Україні, завойовуючи Україну та Росію, прагнучи відновити свою імперську могутність.

Як і звичайний фронт, інформаційний фронт має жертви. Наслідки російської інформаційної агресії різноманітні, й вимірюються кількістю таких жертв та рівнем їх провалу. Загарбники використовували прикритих пропагандою українських громадян як «ополчення», як «живий щит», як проросійські марші та демонстрації, як дешеву робочу силу. Крім того, на

неокупованих територіях ці особи є базою для звірств і дестабілізації, і їх можна завербувати як довірених осіб, або диверсантів.

Загалом, маніпулюючи суспільними настроями в Україні, агресори створили ілюзію, що агресії не було. У Криму, за їх словами, Росія була змушена захищати російськомовних мирних жителів, яким «українські фашисти» ледь не загрожували геноцидом, і вони ніби просили Росію допомогти та легалізувати анексію на референдумі. На Донбасі, мовляв, взагалі немає російських військ - це громадянська війна, яку українська влада почала для того, щоб поневолювати, грабувати та дискримінувати російськомовних громадян України [3].

Ефективність російської пропаганди на українській землі впливає на її ефективність у Росії та в усьому світі. Оскільки багато громадян України справді вірили у вигадану загрозу «українського фашизму» і бачили у Росії порятунок, це, безсумнівно, збільшило кількість прихильників політики Кремля щодо України серед громадян РФ та бажання їхати в Україну, щоб захистити російськомовних.

Звісно, нібито захист російськомовних - не єдина і не головна причина, яка спонукала росіян воювати на українській землі. Багато з них хотіли повернути Російській імперії її уявну велич, або просто хотіли заробити гроші чи збагатитися грабежами.

За допомогою інформаційного впливу Росії вдалося об'єднати в Україні, цінності та ідеали так завного «русского мира». Ця комбінація (яку, до речі, також можна назвати гібридною) є ще однією особливістю цієї сучасної гібридної війни в Україні. Примусово виховувати чи перевиховати представників однієї нації, щоб вони мали культурні традиції та координати іншої ворожої нації, і надалі використовувати цих людей проти своєї нації.

Отже, поки Україна буде зберігати двомовність, вона залишатиметься об'єктом російського впливу, окупації та агресії. З огляду на викладене, Україна має докорінно переглянути свою мовну політику та почати активно

поширювати й пропагувати українську мову по всій Україні. Адже українське – це запорука безпеки та національного самозбереження України.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ МОВНОГО ЧИННИКА В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

2.1. Особливості методологічного забезпечення дослідження мовного чинника в російсько-українській війні

З приводу методологічної рамки дослідження проблеми впливу мовної політики формування громадянської ідентичності, варто зауважити, що найбільшу евристичну цінність у даному аналізі, представляє конструктивізм. Конструктивісти приділяють особливу увагу ролі «мови», «лінгвістичних конструкцій» та «соціальних дискурсів» у формуванні соціальної реальності та ідентичності. У конструктивістській парадигмі домінують постпозитивістські і інтерпретивістські підходи, а разом із дедуктивною широко використовується індуктивна (знизу вгору) стратегія дослідження [52].

Цей підхід поєднує різні парадигмальні школи: веберівську інтерпретативну соціологію та символічний інтеракціонізм, вебленівський інституціоналізм, постструктуралізм та герменевтику [36]. Не менш важливим є інтерсуб'єктивне вимірювання людської діяльності. Бо люди – культурні істоти, що наділені здатністю і готовністю обмірковувати ставлення до світу і надавати йому сенсу.

На перший план для конструктивістів виходять соціальні фактори, які не відчутні в матеріальному світі, але безпосередньо залежать від людської згоди та обумовлені існуванням соціальних інституцій. Цю думку чітко проєктував А.Вендт: «Фундаментальним принципом конструктивістської соціальної теорії є те, що люди діють по відношенню до об'єктів, включаючи інших акторів, на основі смислів, які для них мають ці об'єкти» [47].

В свою чергу мова і політика його кодифікації є одним з інструментів ідентифікації суспільства. Так, незважаючи на примордіалістський підхід до вивчення історії формування мовних особливостей і норм, на етапі розвитку

мов доречно визнавати мовну політику країн маркером громадянської ідентичності.

Теоретики ідентитарних досліджень виділяють дві наукові концепції, що визначили становлення сучасного уявлення про ідентичність. Перша – символічний інтеракціонізм, який відповідає на питання про процеси формування ідентичності і функціонування ідентичності [51]. Друга - теорія перцептивного контролю, розроблена У.Пауерсом. Вона вивчає природу системи контролю та пояснює «установки» та «наміри», що лежать в основі всього живого. Ці ідеї є фундаментом для розуміння процесів функціонування ідентичності [54].

Термін «символічний інтеракціонізм» був запропонований Г.Блюмером за тлумаченням концепції Дж. Міда. Останній розглядав унікальний характер людської взаємодії через використання спільних символів. Символи у його розумінні можуть позначати об'єкти та події причому як фізично існуючі, так і відсутні в реальності.

У роботі 1934 р. «Розум, я та суспільство» Дж.Мід стверджує, що формування розуму і Я людини є продуктом соціальної сторони життя [52]. На думку вченого, розум і Я людини вбудовані в суспільство і розвиваються за допомогою спілкування і взаємодії з іншими. Розум адаптивно співвідносить індивіда з тією соціальною групою, до якої він належить. Дж.Мід вважав, що особистість постійно пристосовується до оточення завдяки селективній функції розуму, що обмежує нашу увагу та сприйняття.

У цьому процесі особливо важлива рефлексивність самосвідомості: здатність розуму споглядати себе в цілому, а також сприймати соціальні установки інших індивідів усередині суспільства членом якого індивід є [52]. Таким чином, саме рефлексивність розуму є зв'язною ланкою символічного інтеракціонізму і теорії ідентичності.

Людина нерозривно пов'язана з культурою свого оточення і для пізнання світу і інших він використовує поняття, категорії і класифікації, які прийняті представниками його соціальної групи. Центральним у процесі сприйняття

понять є ідея загальновизнаних значень (shared meanings), для якої Дж.Мід вводить категорії знаку та символу. На його, велику роль в уніфікації сприйняття індивіда та виникненні загальновизнаних значень грає імітація. Індивід спостерігає за реакцією іншого на певну ситуацію/стимул, і ця реакція стає частиною поведінкового репертуару спостерігача. Коли ситуація повторюється, індивід імітує спостережувану раніше реакцію. Так він стає частиною спільності, а імітована реакція – загальноприйнятною.

У зв'язку з цим на перший план виходить мова комунікації, що представляє набір значущих символів, значення яких загальноприйняті і так, що використовуються всіма членами спільноти. Символічний інтеракціонізм як правило, фокусується в першу чергу або навіть виключно на символах, тому що вони формують основу мислення, мови, спілкування та взаємодії і в реальності як дзеркало вона відображає все, що відбувається в житті суспільства. Це може викликати у носіїв як глибоке емоційне почуття приналежності, так і спонукати нетерпимість агресії, прагнення визначати межі, коли мова ігнорує комплексність життя у поліетнічному суспільстві та стає ідеологічною зброєю [49].

Крім ідей символічного інтеракціонізму в теорії ідентичності також використовується концепція систем контролю, заснована на ідеї заперечення зворотнього зв'язку Н.Вінер для контролю продуктивності систем. Ідея полягала в контролі кількості пари, що потрапляє в систему двигуна, виходячи з вихідних оборотів. Наприклад, якщо вихідний сигнал показує занадто велике навантаження на двигун, то система негативного зворотного зв'язку (НЗЗ) зменшує потік пари на вхідній стороні. І навпаки, якщо виведення системи було надто повільним, НЗЗ дозволяє автоматично збільшити потік. Таким чином, система управління такого роду контролює свої результати шляхом належного використання зворотної зв'язку. На виході система показує стабільний результат, в то час як вхідні дані нестабільні та непередбачувані. [57]

У.Пауерс запропонував використовувати НЗЗ при аналізі живих систем (людей та їх поведінкових механізмів), вказавши на те, що людям важливий не контроль над виходом чи реакцією. Їм швидше необхідний контроль над сприйняттям чи входом до системи. Поведінка людей «на виході» досить мінлива, але саме непередбачуваність дій протидіє мінливості ситуації «на вході». Фактори, що створюють варіативність ситуації "На вході", У.Пауерс назвав "порушеннями". Протидія порушень результатам «на виході» (результати реакції) дозволяє індивіду сприймати соціальні процеси в їх одноманітності, сталості та передбачуваності [54].

Ідея НЗЗ перетинається з концепцією Дж.Міда про координацію сприйняття та дії, яка дозволяє людям адаптуватися до зовнішніх та внутрішніх змін для досягнення своїх цілей. Вчені сходяться в тому, що індивід керує не своєю поведінкою в ситуації, а своє сприйняття навколишньої дійсності що дозволяє йому змінювати свої дії, наводячи сприйняття у відповідність із заданою точкою (метою). З допомогою контролю сприйняття люди підлаштовуються під «порушення» нестабільної, варіативної системи.

Саме тому ідентичність як соціальний конструкт робить політику держав більш передбачуваною. З одного боку, вона служить, щоб означати культурні, соціальні, метафізичні межі держави для зовнішніх гравців; з іншого – пояснює своїм громадянам, хто такі «інші» [52].

Крім того, сконструйована ідентичністю реальність дозволяє носіям певної соціальної спільності вибирати загальноприйняті стратегії поведінки задля досягнення конкретних цілей. Виходить, що колективна ідентичність визначається швидше ідеями, що розділяються, ніж матеріальними силами, а інтереси носіїв загальної ідентичності конструюються саме ідеями, що розділяються, а не дані природою [49].

Спираючись на ідентитарні теорії, Р. Джайлз із співавторами, розробили етнолінгвістичну концепцію ідентичності, яка пояснює становище мови у поліетнічних суспільствах, виділяючи життєздатність мови окремої етнічної групи як засобу всередині - і міжетнічної комунікації. Дана парадигма пояснює

як короткострокові взаємодії на індивідуальному рівні, так і довгострокові групові тенденції збереження мови або відмови від неї.

Виходячи з емпіричних даних [49], отриманих в ході опитувань молодих людей Уельсу, які визначали себе як валлійці, використовували валлійську мову у повсякденному спілкуванні та відвідували двомовні школи, Р.Джайлз встановив, що етнічна ідентичність проявляється через мову в ситуаціях, коли носії ідентичності відчують загрозу з боку домінантної лінгво-етнічної групи. Однак у той же час було виявлено, що у ситуаціях, коли необхідно підтримати ефективну комунікацію і коли етнічна ідентичність відходила на другий план на тлі професійної чи соціальної ідентичності, респонденти використовували мову домінантної групи, не відчуючи утисків своєї лінгво-етнічної ідентичності.

Можливо висновок із цього, що використання мови певної етнічної групою як інструменту протистояння домінантної (внутрішнім «іншим») укладається в рамку ідеї «Негативного зворотного зв'язку»: де використання мови не є принциповим допоки не відбувається політизація етнічності. Що бачимо і в ситуації російсько-української війни.

2.2 Результати аналізу мовного питання в російсько-українській війні на прикладі публічних текстів та промов лідерів

У контексті дослідження було проведено аналіз промов світових лідерів протягом перших двох днів, після початку війни в Україні. Цей аналіз здійснюється на основі переконання, що мова відіграє важливу роль у формуванні того, що відбувається та яким чином політика відтворюється у світі. Він також заснований на тому, що мова може контролювати дії політичних гравців й використовуючи мову, можна досягти багатьох позитивних змін у світі, так само як мова має негативну здатність знищити світ або поставити його на шлях війни.

Аналіз враховує семантичні та контекстуальні значення лексичних одиниць у будь-якій формі дискурсу. Для вибірки із веб-сайтів CNN та BBC

було взято 14 текстів. Дані були позначені як D1-D14 для легкої ідентифікації, кодифікації та інтерпретації.

Таблиця 2.1

Дані промов світових лідерів [2]

Країна/ Група Лідер	Заява	Лексичний вибір	Лінгвістичний Значення
D1. російський Президент Володимир Путін	«спеціальна» військова операція на сході України, в відповідь на те, що називають українськими загрозами. попередив інші країни не втручатися, заявивши « Вони зіткнуться з «наслідками, які вони ніколи бачили» "якщо вони це роблять"	«особливий» «військові операція», «Україна, «погрози», "наслідки"	обґрунтування, лютість
D2. український Президент Володимир Зеленський	«24 лютого 1920 року було засновано Націонал-соціалістичну партію Німеччини, партію, яка забрала мільйони життів, ... нищила народи. 24 лютого 2022 року було віддано злочинний наказ про початок повномасштабного вторгнення в Україну»	«злочинний наказ», «повномасштабного вторгнення в Україну»	докір, осуд, репресії
D3. секретар НАТО - Генеральний Йенс Столтенберг	«Російська атака просто є навмисною, холодно-кривавою і давно запланованою»	«атака Росії» — це «навмисне, холоднокровне і давно заплановане вторгнення».	засудження, обережність, погрози
D4 . НАС Президент Джо Байден	«Народ України страждає через неспровокований і несправедливий напад», — це президент Путін вибрав навмисну війну, яка принесе катастрофічні втрати життя та людські страждання», Тільки Росія несе відповідальність за смерть. Світ витримає. Росія залишається відповідальною"	страждання» «ан неспровокований і невинуватий напад» «військові сили» «навмисна війна» «катастрофічна втрата життя і людські страждання», «смерть і знищення» «союзники» «партнери» «підзвітний»	осуд, обережність

Продовження таблиці 2.1

D5. АВСТРІЯ	«Україна не повинна бути жертвою російської агресії.... Росія обрала шлях насильства. У ці важкі години ми разом з Україною та українським народом»	жертва», «агресія» «насильство»	засудження
D6. БОЛГАРІЯ	«Зусилля щодо деескалації конфлікту в Україні і (провідна до підйому напруги в усьому регіоні).	деескалація» "конфлікт" “зростання напруженості”	Обережно, засудження
D7. ЧЕХІЯ	«Росія знищує елементарні принципи архітектури європейської безпеки, міжнародні закони і мирне співіснування між народами»	«Невиправдана і необґрунтована агресія» «топтання» «мирне співіснування», «війна, хаос і страждання	Обережно, засудження
D8. ДАНІЯ	«Російська вторгнення в Україну матиме наслідки, відповідно дій Росії»	«вторгнення» «наслідки»	Обережно, засудження
D9. ЄС	«Звинувачуємо Путіна в замовленні «жорстоких дій». «Агресія проти суверенних і незалежних» «обурливе порушення українського суверенітету" що загрожує стабільності Європи	обвинувачений «Путін» «жахливий акти агресії» «суверен і незалежна країна», "погрожує"	звинувачення, Обережно, засудження
D10. ФРАНЦІЯ	«Порушивши своє слово і відмовившись від шляху дипломатії, вибираючи війну, президент Путін не тільки напав на Україну: він вирішив топтати суверенітет України... Він вирішив це робити. Це найсерйозніше порушення миру і стабільність нашої Європи за десятиліття»	«Порушення його слова" «відмовляється від шляху дипломатії» «вибір війни» "топтати" «суверенітет» «порушити» «мир»	звинувачення, засудження
D11. НІМЕЧЧИНА	«кричуще порушення міжнародного права». "Немає для цього виправдання».	«кричуще порушення» «немає виправдання»	звинувачення, Обережно, засудження

Продовження таблиці 2.1

D12. ІРАН	«Українська криза проста відсоток вкорінення НАТО в провокаціях»	«українська криза», «НАТО провокації».	підтримка
D39. СИРІЯ	«Підтримуємо рішення В.Путіна визнати обидва «сепаратистські» регіони в Україні як самостійні. У коментарях, опублікованих державним сирийцем Інформаційне агентство, міністр закордонних справ Фейсал Медад Повідомляється, що уряд президента Башара Асада "співпрацюватиме"»	«підтримав рішення Путіна» «сепаратист» «співпрацювати»	підтримка
D13. ОАЕ	«Підтвердив важливість добросовісного діалогу і дипломатичних зусиль, у підтриманні повернення до до Мінських домовленостей, які підтвердили важливість міжнародного права та Хартії,	підтвердив «дипломатичний зусилля»,	байдужість
D14. КАНАДА	«Закликаючи Росію припинити всі ворожі та провокаційні дії проти України та вивести всіх військових з країни.	«агресія» "мир"	Обережно, засудження

З аналізу таблиці 2.1 можна констатувати, що лідери представляють не тільки свої думки та відношення, але й показують ідеології, переконання та соціально-політичні обмеження свого суспільства.

Зарубіжний науковець Т. А. Ван Дейк вважає, що «контексти мають контрольну силу і можуть впливати та контролювати те, що люди говорять і особливо те, як вони говорять». Із таблиці 2.1 очевидно є тенденція розколу в різних відповідях світових лідерів щодо російсько-української війни. Такі союзники Росії, такі як Сирія та Іран вважають, що присутність НАТО у формі союзу з Україною скоріше послабить сили Росії, а отже вони втратять сильного союзника. Проте ті країни, які підтримують Україну: США, Канада,

Німеччина, Франція тощо, не бачать нічого поганого в тому, щоб українська влада приєдналася до НАТО чи стала частиною.

Проведений аналізу мовного питання в російсько-українській війні на прикладі публічних текстів та промов лідерів, дає змогу стверджувати, що у всіх представлених мовних засобах, не спостерігається найголовнішого: шляхів встановлення миру. Контрастні погляди світових лідерів, представлені в даних, використаних у цьому дослідженні, скоріше введуть світ в зіткнення, оскільки жоден із співрозмовників не запропонував прийняттого шляху для мирного вирішення криз що буде прийнято обома сторонами.

ВИСНОВКИ

У дипломному дослідженні, було усебічно та ґрунтовно досліджено мовний чинник в російсько-українській війні. Відповідно до проведеного аналізу, можемо зробити наступні висновки:

Мовні засоби у гібридній війні, посідають визначальну роль, адже в даний час головним завданням засобів масової інформації є формування в аудиторії певного способу мислення, з метою встановлення контролю над суспільством з боку зацікавлених осіб, насамперед державної влади. Саме мовні засоби дозволяють спрямовувати думки людей і є захистом від внутрішніх потрясінь та стресів, які можуть призвести до фатальних для країни наслідків. Метою держави ж на цьому напрямі є вжиття заходів проти розповсюдження деструктивної інформації, яка може призвести до дестабілізації засад, що склалися в суспільстві. Основним знаряддям боротьби за формування думок і образів у гібридній війні дій виступає слово.

Значення мовного фактору в державній владі є ключовими, тому що мова часто була і є засобом політичної маніпуляції, визначаючи політичний простір держави. Мова є важливим інструментом для уряду, а її використання може мати значний вплив на соціальну структуру та спосіб спілкування людей. Використання владою спільної мови, дозволяє уряду легко контролювати населення та маніпулювати його думками.

Огляд досліджень питання ролі української мови у російсько-українському конфлікті дав змогу встановити, що в Україні різні мовознавчі середовища загрожують україномовному простору і служать основою для виникнення та існування двомовності. Щоб уникнути наслідків української двомовності тоталітарного походження, слід проаналізувати та виправити ідеологічні та ментальні установки українців, які лежать в основі їхньої автентичної культури. Культурно-лінгвістичне виховання молоді може бути ефективним при тристоронній освітній підхід, а саме національна педагогіка, етнопедагогіка та нейропедагогіка.

Аналіз особливостей методологічного забезпечення дослідження мовного чинника в російсько-українській війні, дає змогу констатувати, що мова та історична пам'ять є двома взаємопов'язаними компонентами ідентичності. Якщо ідентичність однієї країни неоднозначна, є ризик помилково ідентифікувати себе з іншою. Рано чи пізно це призведе до спалаху внутрішнього сепаратизму та зовнішньої агресії. Використання мови певної етнічної групою як інструменту протистояння домінантної (внутрішнім «іншим») укладається в рамку ідеї «Негативного зворотного зв'язку»: де використання мови не є принциповим допоки не відбувається політизація етнічності.

Результати аналізу мовного питання в російсько-українській війні на прикладі публічних текстів та промов лідерів показують, що напрями гуманітарної війни проти України: мовно-культурна агресія, інформаційно-пропагандистська війна, дії, проти української історичної пам'яті та конфесійна війна. Із засобів впливу Росії на Україну, найбільш послідовним та ефективним є поділ українців на україномовних та російськомовних. Під гаслом захисту російської мови до української влади прийшли проросійські політичні сили. Тероризуючи російськомовних громадян України уявними погрозами, Росія розпалює українофобію та сепаратизм в Україні. Адже саме ці фіктивні погрози використовуються Росією як головна причина анексії Криму та підтримки сепаратистів на Донбасі.

Аналіз семантичних та контекстуальних значень лексичних одиниць промов світових лідерів протягом перших двох днів після початку війни в Україні показав, що лідери представляють не тільки свої думки та ставлення, але й показують ідеології, переконання та соціально-політичні обмеження свого суспільства. У їх промовах очевидно є тенденція розколу в різних відповідях щодо російсько-української війни. Союзники Росії, такі як Сирія та Іран вважають, що присутність НАТО у формі союзу з Україною скоріше послабить сили Росії, а отже вони втратять сильного союзника. Проте ті країни, які підтримують Україну: США, Канада, Німеччина, Франція тощо, не

бачать нічого поганого в тому, щоб українська влада приєдналася до НАТО чи стала частиною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Незалежність - це найперше мова - Режим доступу: <https://galychyna.if.ua/article/nezalezhnist-tse-naypershe-mova-tomu-viynu-proti-ukrayinskogo-slova-moskva-vede-vzhe-ponad-350-rokiv/>
2. Як війна вплинула на ставлення до української мови. - Режим доступу: <https://glavcom.ua/country/incidents/yak-viyna-vlinula-na-stavlennya-do-ukrajinskoji-movi-doslidzhennya-832891.html>
3. Андрощук О. One Ukraine or many? Історіографічні дослідження в Україні. 2017. Вип. 27. С. 384-439.
4. Інтерв'ю з Павлом Гриценко "Коли з'явилась українська мова». 2021. - Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/koli-ziavilas-ukrayinska-mova-pavlo-gritsenko/>
5. Rasek B. Wojna hybrydowa na Ukrainie. Warszawa. 2018. 248 s.
6. Інтерв'ю з Володимиром Куликом. - Режим доступу: <https://provid.org/interview/my-ruhayemosya-v-pravylnomu-napryamku-ale-duzhe-povilno-volodymyr-kulyk-pro-movu-ta-movnu-polityku-v-ukrayini/>
7. Фельштинський Ю., Станчев М. Третя світова: Битва за Україну. Київ. 2015. 408 с.
8. Аржаковський А. Розбрат України з Росією. Харків. 2015. 256 с
9. Херпен М. Х. ван. Війни Путіна. Чечня. Грузія. Україна. Харків 2015. 304 с.
10. Shore M. The Ukrainian Night. New Haven, 2018. 320 p.
11. 1 Куромія Х. Зрозуміти Донбас. Київ. 2016. 142 с
12. Kuzio T. Putin's war against Ukraine. Toronto. 2017. 490 p
13. Sakwa R. Frontline Ukraine. London, 2016. 320 p.
14. Красіонова О., Черниш М. Участь ООН у врегулюванні військового конфлікту на території України // Часопис української історії. 2016. Вип. 34. С. 143-147.
15. Донбас і Крим: ціна повернення. Київ. 2015. С. 57-58.

16. Поле битви - Україна. Харків. 2016. 352 с.
17. Мицик Ю., Бажан О. Історія України. Київ. 2014. 680 с.
18. Плохій С. Брама Європи. Харків. 2016. С. 444, 454.
19. Рущенко І. Російсько-українська гібридна війна. Харків. 2015. 268 с.
20. Ткаченко В. Росія: ідентичність агресора. Київ. 2016. 256 с.
21. Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII - XXI ст. Київ. 2016. 248 с.
22. Між війною і соборністю. Соціокультурна інтеграція та адаптація переселенців з Донбасу та Криму. Західноукраїнський вектор. Львів. 2017. 454 с.
23. Горбуліна В. Світова гібридна війна: український фронт. Київ. 2017. 496 с.
24. До другої річниці агресії Росії проти України. Київ. 2016. С. 10-11.
25. Кульчицький С., Міщенко М. Україна на порозі об'єднаної Європи. Київ. 2018. С. 232.
26. Політичні аспекти кризи на Донбасі / Гол. ред. кол. О. Рафальський. Київ. 2015. 268 с.
27. Гай-Нижник П. Росія проти України (1990 - 2016 рр.). Київ. 2017. 332 с.
28. Гай-Нижник П. Агресія Російської Федерації проти України Київ. 2016. 28 с.
29. Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України. Київ. 2016. С. 288-289, 298, 564.
30. Якубова Л. «Русский мир» в Україні: на краю прірви. Київ. 2018. 384 с.;
31. Смолій В., Якубова Л. Історичний контекст формування проекту руский мир та практика його реалізації в Криму й на Донбасі. К., 2018. 144 с.;

Якубова Л., Головка В., Примаченко Я. Русский мир на Донбасі та в Криму. Київ. 2018. 227 с.

32. Верменич Я. Феномен пограниччя: Крим і Донбас в долі України. Київ. 2018. С. 100-101.

33. Україна - Росія: діалог під час конфлікту. Київ. 2015. 110 с.;

34. Культурні цінності Криму і Донбасу в умовах війни та окупації. Київ. 2015. 90 с.

35. Гуманітарні виклики та соціальні наслідки військових дій на Сході України. Київ. 2015. 276 с.

36. Турченко Ф., Турченко Г. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. Київ. 2015. 166 с.

37. Василенко В. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки. Український Тиждень. 2014. 23 жовтня. С. 30, 31.

38. Blumer H. 1962. Society as Symbolic Interaction. Human Behavior and Social Processes.

39. Rose A. M. (eds) Boston: Houghton Mifflin. P. 179-192.

40. Bugarski R. 2012 року. Language, Identity and Borders in the Former Serbo-Croatian Area. Journal of Multilingual and Multicultural Research. 33 (3). P. 219-235. DOI: 10.1080/01434632.2012.663376

41. Bugarski R. 2017. Ethnicity and Mother Tongue in Population Censuses: from Yugoslavia to Serbia and Вишневе. Journal of Multilingual and Multicultural Research. 38(8). P. 742-752 . DOI: 10.1080/01434632.2016.1252768

42. Burke PJ, Stets JE 2009. Identity Theory. Oxford: Oxford University Press. 272 p.

43. Buzási K. 2016. Languages and National Identity в Sub-Saharan Africa: A Multilevel Approach. In: M. Gazzola & B. Wickström (eds). The Economics of Language Policy. Cambridge, MA та London: MIT Press. P. 225-264. DOI: 10.7551/mitpress/9780262034708.003.0008

44. Carmichael C. 2000. A People Exists and that People Has its Language: Language and Nationalism in the Balkans. Language and nationalism in Європа. Barbour S., Carmichael C. (EDS). Oxford: Oxford University Press. P. 221-239.
45. Edwards J. 2009. Language and Identity: An Introduction. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511809842
46. Giles H., Bourhis RY, Taylor DM 1977. Нагороди на тему англійської мови в етнічній групі відносин. Language, Ethnicity and Intergroup Relations. H. Giles (Ed). London: Acad. Press. P. 307-348.
47. Giles H., Johnson P. 1981. The Role of Language in Ethnic Group Relations. Intergroup Behaviour. Oxford: Basil Blackwell. P. 199-243.
48. Giles H., Johnson P. 1987. Ethnolinguistic Identity Theory: a Social Psychological Approach to Language Maintenance. International Journal of the Sociology of Language. № 68. P. 69-100. DOI:10.1515/ijsl.1987.68.69
49. Greenberg RD 2009. Dialects, Migrations, and Ethnic Rivalries: The Case of Bosnia- Herzegovina. Journal of Slavic Лінгістики. №1-2 . P. 193-216.
50. Halilbašić S. 2018 року. Bosnia and Herzegovina's National Theatres in the Context of Language Politics During the War. Theatre in the Context of the Yugoslav Wars. 1st ed. Doležal J., Halilbašić S., Hulfeld S. (eds) Palgrave Macmillan: Switzerland. P. 63-81. DOI: 10.1007/978-3-319-98893-1_4
51. Malabotta MR 2004. Semantics of War in Former Yugoslavia: A Response to the Papers and Debate. Language Discourse and Borders in the Yugoslav Successor States. Busch B., Kelly-Holmes H. (eds). Multilingual Matters: Toronto. P. 78-87. DOI: 10.21832/9781853597336-008
52. Mead GH 1934. Mind, Self, and Society. Identity Theory. Burke PJ, Stets JE 2009. Oxford: Oxford University Press. P. 33-47. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195388275.001.0001
53. Mitrovic M. 2004. Language, Borders, Identity: A Response to Ranko Byarpski. In: Busch B., Kelly-Holmes H. (EDS). Language Discourse and Borders in the Yugoslav Successor States. Multilingual Matters: Toronto. P. 75-77. DOI: 10.21832/9781853597336-007

54. Powers WT 1973. Behavior: The Control of Відповідь. Chicago: Aldine. 266 p.
55. Stets JE, Biga CF 2003. Bringing Identity Theory into Environmental соціології. Socio- logical Theory. №4 . P. 398-423. DOI: 10.1046/j.1467-9558.2003.00196.x
56. Swadesh M. 1971. The Origin and Diversification of Language. Chicago: Aldine, 372 p. Weiner N. 1948. Cybernetics: Or the Control and Communication in the Animal and the Machine. Cambridge: MIT Press. 244 p.
57. Wendt A. 1992. Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics. International Організація. 46(2). P. 391-425.